

# INFORMATIEBLAD

## 013 VOLKSTELLING

### 1. Wat zijn volkstellingen?

De eerste volkstelling in Nederland was in 1795. De doelstelling was beperkt: de regering wilde de bevolkingsomvang van de Bataafse Republiek kennen om op basis daarvan kiesdistricten in te richten. In 1828 werd bij wet vastgelegd dat voortaan elke tien jaar een algemene volkstelling zou plaatsvinden. Deze algemene volkstellingen kregen in de loop van de 19e en 20e eeuw een uitgebreider karakter: volkstelling werden gecombineerd met beroepstellingen, woningtellingen en (landbouw-)bedrijfstellingen.

De algemene volkstellingen hadden een tweeledig doel. Zij waren in de eerste plaats een ijkpunt ter controle van de gegevens in het gemeentelijke bevolkingsregister. Hoewel de volkstellingen gedurende twee eeuwen nauw verbonden zijn geweest met het bevolkingsregister, geldt dit vooral voor de periode tot 1849, omdat in die periode de bevolkingsregistratie werd opgezet. In de tweede plaats werden de volkstellingen, vooral vanaf de tweede helft van de 19e eeuw, gebruikt om statistische informatie over de bevolking te verzamelen.

De algemene volkstellingen werden tot 1899 uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, daarna nam het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) deze taak op zich. Op gemeenteniveau werden de tellingen verricht door vrijwilligers (veelal gemeenteambtenaren). Dit informatieblad beperkt zich tot de volkstellingen tot 1971, omdat in dat jaar de veertiende en tevens laatste traditionele algemene volkstelling werd gehouden.

### 2. Volkstellingen bij het Erfgoedcentrum

De gegevens m.b.t. de volkstellingen zijn te vinden in de archieven van de gemeentebesturen. U kunt op de website via 'Archief' de zoekterm "Volkstelling" gebruiken. Nu kunt u per gemeente zoeken.

### 3. Welke informatie vind ik in de volkstellingen?

Het materiaal in de gemeentearchieven dat verband houdt met de volkstellingen is zeer divers. Het bestaat uit:

#### 18e eeuw: naamlijsten van gezinshoofden

##### 1795: naamlijsten van gezinshoofden

Vergeleken met de latere algemene volkstellingen had de volkstelling van 1795 een beperkte opzet. Het landsbestuur wilde enkel het aantal ingezetenen van de Bataafse Republiek kennen. Het archiefmateriaal rondom de volkstelling van 1795 bevindt zich in de oud-archieven van de gemeenten. Het materiaal bestaat hoofdzakelijk uit namenlijsten van gezinshoofden, met een aantekening van de omvang van het huishouden. Per gemeente zijn de gezinshoofden ingedeeld naar wijken of buurtschappen. Van de volkstelling van 1795 zijn alleen die van de voormalige gemeenten Lochem en Laren bewaard gebleven.

##### 19e-eeuwse volkstellingen: genealogische bron

Het 19e-eeuwse volkstellingsmateriaal in de gemeentearchieven draagt het stempel van het administratieve doel van de volkstellingen: de controle van de bevolkingsregistratie. De volkstellingen bevinden zich in de archieven van de gemeentelijke bevolkingsregisters. De tellingen zijn opgemaakt in registervorm – de zogenaamde "invullingsregisters" – of in de vorm van bladen die erg lijken op het bevolkingsregister vanaf 1850. De 19e-eeuwse volkstellingen zijn, als voorlopers (en controlemiddel) van het bevolkingsregister, bruikbaar als bron voor genealogisch onderzoek. Grofweg zijn in de 19e-

eeuwse volkstellingen dezelfde gegevens opgenomen. Per inwoner is in de volkstellingen informatie te vinden over:

- Leeftijd
- Geboorteplaats
- Geslacht
- Burgerlijke staat
- Beroep
- Geloof

### **20e-eeuwse volkstellingen: bron voor sociaaleconomische structuur**

Het volkstellingsmateriaal uit de eerste helft van de 19e eeuw in de gemeentearchieven betreft vooral documentatie rondom de uitvoering van de volkstellingen, zoals correspondentie met het CBS en het Ministerie van Binnenlandse Zaken, voorschriften omtrent de volkstelling en instructies voor de tellers. De archiefstukken die betrekking hebben op de volkstellingen uit de tweede helft van de 20e eeuw bevatten hoofdzakelijk statistisch gegevens, die worden gepresenteerd in een groot aantal tabellen.

Telkens terugkerende thema's zijn regionale spreiding, wijze van samenwonen, godsdienst, beroep, en woning en huisvesting. Andere thema's waarnaar de overheid in de loop van de 20e eeuw onderzoek deed, waren huwelijksvruchtbaarheid, onderwijs, woon-werkverkeer. In de uitkomsten van de algemene volkstellingen treft u informatie over de volgende onderwerpen (deze opsomming is niet uitputtend):

- Bevolkingsomvang.
- Godsdienstige verhoudingen.
- Leeftijdsopbouw van de bevolking.
- Samenstelling van de huishoudens.
- Samenstelling van de beroepsbevolking.
- Opleidingsniveau van de beroepsbevolking.
- Aantal forensen.
- Aantal woningen/gebouwen.

### **4. Wat is elders te vinden?**

Voor statistisch materiaal over gemeenten kunt u tevens de gedigitaliseerde uitkomsten van de volkstellingen uit de periode 1795-1971 raadplegen op [www.volkstellingen.nl](http://www.volkstellingen.nl) (aanrader). Omdat uitslagen van de 19e-eeuwse volkstellingen in de gemeentelijke archieven ontbreken, vormt deze website een goede bron voor statistisch materiaal uit deze periode. Naast een website zijn de gegevens toegankelijk gemaakt via cd-rom.

De uitkomsten van de 20e-eeuwse volkstellingen die zich in de gemeentearchieven bevinden zijn daarentegen meer gedetailleerd dan de gedigitaliseerde bestanden op deze website. Bovendien bevatten de gemeentelijke jaarverslagen ook veel informatie over sociaaleconomische onderwerpen.